

סמי מיכאל

החוויה הישראלית

לדקלה ואמיר

ספרית מעריב

משך נסיעתן משישים ושמונה דקות לארבעים דקות. בנוסף, מתוכננת הקמת תחנת רכבת חדשה בשטחה של קריית ההיי-טק, ליד האוניברסיטה. ועוד בענייני תחבורה, "אומר ברוורמן, "הסבה והכשרה של שדה-תעופה בנבטים לשדה-תעופה בינלאומי."

העוגן הרביעי - טיפוח מערכת החינוך בנגב. "ההשקעה החשובה ביותר היא חינוך תלמידי בית-ספר וסיוע בהכנה לבחינות בגרות לתלמידי הדרום, יהודים ובדואים (בעיקר באזורי מצוקה), באמצעות סטודנטים של האוניברסיטה. כך נוכל להעניק שוויון הזדמנויות ולהציל את עתיד הילדים. אנו מתכננים בנייה של מעונות סטודנטים בשכונה ד' הסמוכה לאוניברסיטה כדי ליצור סוכני שינוי בשכונה. אני גם בעד קביעת תמריצים למורים מעולים לפי קריטריונים של הישגי התלמידים."

העוגן החמישי - קידום האוכלוסייה הבדואית, אשר לה תחושות ניכור לחברה ולמדינת ישראל, דבר שעלול להביאם לכדי התעלמות מחוקי המדינה. "אנו מחויבים לטפל באופן יסודי בפערים שבין האוכלוסייה היהודית לאוכלוסייה הבדואית, מתוך עקרון השוויון המתחייב במדינה דמוקרטית. יש לאוניברסיטה תוכניות לשבעת היישובים העירוניים של הבדואים בנגב, ובהן: שיפור התשתיות ביישובי הקבע; הקמת מוסדות ציבור, לרבות בריאות וחינוך החל מהגיל הרך; פיתוח מנהיגות מקומית; עידוד יזמות וקידום מעמד האשה הבדואית. אנחנו חייבים להשקיע באוכלוסייה הזאת, תוך העלאת רמת ההכנסה של המשפחה, אותה אפשר להשיג כאשר גם האשה עובדת ומפרנסת. בנוסף, יש להקים יישובי קבע חדשים לפי החלטת ממשלה משנת 1998. סמאות חברתיות קיימות למכביר, דיבורים יש בלי סוף, אבל צריך לבצע."

ברוורמן אומר כי הוא מתפלל שיהיו רגעי חסד, שכל הגורמים הנוגעים בדבר - שרים ושותפים שונים להגשמת התוכניות והפרויקטים השונים - יתעלו מעל לקטנוניות ומאבקי כוח לטובת שינוי גורל מדינת ישראל. "מאחורי האוניברסיטה יש גבעות שנקראות גבעות הגורל, בגבעות האלה טמון גורל המדינה, כלומר, בניית ישראל חדשה בנגב, והפיכתו לאזור של צעירים שיוכלו לרכוש דירות במחירים אטרקטיביים ולהתגורר בשטחים פתוחים. יש בארץ אור ועוצמה אדירים. אם תהיה טרנספורמציה בנגב, תהיה גם טרנספורמציה בישראל."

תרבות שהיא ציפור נפש

הוא מתולתל, מגודל וצחוקו לבבי, דמות של אדם תאב חיים, רגליו נטועות היטב בקרקע המציאות המוצקה, ובאותה עת פרופ' יהודה שנהב הוא איש רוח ואקדמאי מהשורה הראשונה בישראל. הוא נולד בפתח-תקווה (1952), וכיהן עד לאחרונה כראש החוג לסוציולוגיה באוניברסיטת תל-אביב. במבט ראשון דומה כאילו ששמש המזרח לא שזפתו. הוא בעל תואר דוקטור מאוניברסיטת סטנפורד ולימד באוניברסיטאות יוקרתיות בארצות-הברית. פרופ' שנהב ינק בלהיטות מלב-לבה של התרבות המערבית ופרסם מספר ספרים בהם: "מכונת הארגון" בהוצאת שוקן, "מייצרים רציונליות" בהוצאת אוקספורד, והיום הוא עורך כתב-העת "תיאוריה וביקורת". בה-בעת הוא לא שוכח שהוא נצר למשפחה מזרחית. מפסגת בשלותו הרוחנית דן פרופ' שנהב את התרבות הישראלית המתנשאת וחושף את מערומיה הפרובינציאליים. האקדמאי שופע ההומור הזה הופך הרבה קערות על פיהן ונוגע ללא מורא בקודש-הקודשים של

הרוחניות הישראלית. לעתים נדמה לי שבישראל השמש עולה במערב ושוקעת במזרח, ועל-כן פניתי לפרופ' מקורי זה לדון עמו בסוגיית התרבות אצלנו.

האם התגבשה בארץ תרבות ישראלית?

"מצד אחד, כן. יש לכאורה תרבות ישראלית אולם היא תרבות לאומית-יהודית, ולא אזרחית. תרבות זו מהונדסת לפי קודים לאומיים. יש משורר לאומי, תיאטרון לאומי, ויש ספרות מגויסת. מצד שני, אין עדיין תרבות ישראלית משום שהתרבות הלאומית הזו נמצאת בתהליך התמוססות, אך טרם הוצבה לה אלטרנטיבה. המנגנונים הממוסדים שהכתיבו הייררכיות תרבותיות מתהלפים עתה, ועדיין איננו יודעים כמה הם מתחלפים. זהו שלב של התבשלות, שלדעתי יימשך מספר עשורים. אנו עדים לוויכוח על תופעה זו בספרות, בתוכניות הלימודים, בספרי ההיסטוריה ובאקדמיה. בכנסת הציעו אי-אמון בממשלה על הכללתו של שיר של המשורר הפלסטיני מחמוד דרוויש בתוכנית הלימודים. זהו דבר מרתק. שיר איים להפיל ממשלה. זהו חלק מהמאבק נגד ההייררכיות שהתרבות הלאומית הכתיבה. נגד מה שנחשב גבוה ונמוך, מה שנחשב במרכז ובשוליים. כל אלה נמצאים בתהליך של שינוי דרמטי, שיימשך זמן רב."

מה עוד מאפיין את התרבות הלאומית הזו?

"התרבות הלאומית היא תרבות מגויסת, המופעלת על-ידי שומרי-סף, קומיסרים ופוליטורקים. חלק מהם טוענים שגנבו להם את המדינה. הם חשבו שהתבררה והמדינה הן שלהם. התרבות הלאומית היא מונוליתית, המנסה לשאוף לאחידות, ומאורגנת סביב שלושה צירים: זהות, טריטוריה, ושפה. הזהות של התרבות הלאומית מגדירה את המדינה כמדינה יהודית במאפייניה. תרבות זו התעלמה מזהותם של הערבים, והציבה אותם במקום תרבותי בלתי-אפשרי. אולם הזהות היהודית הדירה לא רק את הערבים אלא גם חלק מן היהודים; למשל, היא התבססה על שלילת הגלות. צמה מיתוס הצבר בדמותו של יעקב שבתאי בעל הבלורית הסוגד לתרבות הגוף, האסתטיקה והצבא. הצבר הוא יהודי-ישראלי, אך הוא נטול דימויים אפשריים אחרים של יהודי. התרבות הלאומית של הצבר שללה, למשל, את הבונדיסטים, את היהודים שראו עצמם כאוניברסליים, כמו ג'ורג' שטיינר. היא בזה למי שכינתה 'יורדים'. תרבות זו היא גם אוריינטליסטית באופייה, שכן היא דחתה את המזרח, לא רק את המזרח הערבי, אלא גם את תרבות המזרח היהודי. היא שללה גם את האורתודוקסיה הדתית. נוצרה פה מוטציה 'יהודית' מוזרה שמבוססת על שורה של שלילות: שלילת הפלסטינים, הגלות, המזרח, הדת. כלומר, 'היהודיות' היתה כפופה לכללי הדקדוק הלאומי. למשל, איננו יכולים למצוא תרגום עברי לספרים על השואה שנכתבו מנקודת-מבט אוניברסלית וביקורתית, כמו ספרה של חנה ארנדט על משפט אייכמן או ספרו של ראול הילברג על השמדת יהודי אירופה. כאשר אנו אומרים שזוהי תרבות יהודית אנו מטעים את עצמנו. זוהי תרבות יהודית מאוד מסוימת. ציר הזהות היה כוח מארגן חזק."

דיברת על טריטוריה ושפה.

"ציר הטריטוריה מבטא את הכמיתה לארץ ישראל, המרחב, האדמה. מושגים כמו

'גאולת האדמה', 'ייהוד הגליל' ו'יישוב הספר' היוו מרכיב מרכזי בדמיון התרבות הלאומית. באתוס הלאומי הציוני, הקרקע נשאה ערך רוחני וסימבולי, ולא רק אינסטרומנטלי-פוליטי, כפי שמראות השירה והכתיבה הלאומית התוססת על אדמה ומולדת של א.ד. גורדון, אברהם שלונסקי, או 'אדמה אדמת', רחומה עד מותי... אירשתיך לי בדם... של אלכסנדר פן, שהיה אמנם קומוניסט אבל גם לאומן. הפרקטיקות התרבותיות של התייחסות לקרקע שימשו בחברה היהודית גם כמנגנוני גיוס, וגם כמסמנים מובהקים של הדיון; מיקומו, עוצמתו ומגבלותיו."

הסופר עמוס עוז מציין כי השפה העברית היא הישגה הגדול של הצינונות.

"השפה היא הציר השלישי של התרבות הלאומית. כולנו זוכרים את המאבק על השפה העברית, ובכלל זה את המאבק על שפת ההוראה באוניברסיטאות. בשנות העשרים רצו ללמד בשפה הגרמנית וקמה תנועת התנגדות עזה למגמה זו. אנו מכירים את המאבק החריף נגד היידיש. מה נשאר מן השפה הנפלאה הזו? כלום, מתי-מעט. זהו הפסד תרבותי אדיר. יש דוגמאות נוספות. כאשר שמעון בלס פרסם בשנות השישים את ספרו 'המעברה', אחד ממבקרי הספרות יצא מגדרו והילל את העברית המשובחת של בלס. הוא ייחס זאת לכך שיהודי עיראק שימרו במשך השנים את השפה העברית, של בלס. הוא ייחס זאת לכלל כתב את 'המעברה' במקור בערבית, ורק אחר-כך תרגם אותו לעברית. הוא לא ידע עברית כשהגיע לארץ. כלומר, מבקר הספרות הפעיל באופן לא מודע את הגיון הלאומיות."

התרבות מקיפה תחומים רחבים שהם מעבר לשפה ולספרות.

"אחד השדות המובהקים הוא שדה הזיכרון. איך זוכרים את העבר. בכל יום מבקרים מאות תלמידים באתרי הנצחה, כמו בית התפוצות, 'יד ושם', מוזיאון ישראל, המרכז למורשת יהדות בבל. אלה הם אתרים של זיכרון קולקטיבי המתעדים, משמרים, משפצים, ויוצרים את העבר. המקומות הללו אינם מאפשרים מגוון זהויות או ריבוי זיכרונות. הם כמו קניונים ענקיים לצריכה של זיכרון סטנדרטי, שאין מקום בהם לזיכרונות אלטרנטיביים. הם למעשה ממיתים את הזיכרון ומנסים אותו לתוך הזיכרון הלאומי. זיכרון השואה הוא דוגמה הממחישה הפקעה כזו. למשל, בשנת 1952 קיימה ממשלת ישראל דיון בהצעת חוק 'יד ושם' ועסקה בין השאר באפשרות שתקבע 'אזרחות של זיכרון', כלומר אזרחות ישראלית רטרואקטיבית של כל הנספים בשואה. זוהי אינדיקציה להפקעה של השואה וזכרה על-ידי המדינה. בצרפת מדברים היום על אתגור מחוזות הזיכרון הצרפתי תוך הבנה שמחוזות של זיכרון אינם בהכרח אובייקטים אובייקטיביים. בארץ אנו מתחילים להתמודד עם קקופוניה של זיכרונות. מלחמת 1948 נזכרת על-ידי 'דור ילידי הארץ' כמלחמת אין ברירה. עתה באופן יותר לגיטימי גם כ'אל-נכבה' (האסון הפלסטיני), ועוד מעט גם למזרחים יהיה סיפור משלהם על 1948. בעבור הרוסים זה תאריך חסר משמעות, ותלק מוותיקי הצבא האדום בארץ מציעים עתה לראות ב-9 במאי יום זיכרון לזכר הניצחון על צבא גרמניה. זהו מאבק תרבותי על זיכרון, היסטוריה וזהות."

אתה טוען כי התרבות הלאומית הולכת ומתמוססת. מהן האלטרנטיבות?

"היום אנו עדים לפיצול חריף של כוחות. דמויות המופת של התרבות נעשות מגוונות יותר. ההשתחררות מן הלפיתה האיתנה של הלאומיות ומדיניות כור ההיתוך נעשית מוחשית יותר. בפעם הראשונה יש אופציה לחברה רב-תרבותית יותר. אתן לך דוגמה. אחד המאפיינים הבולטים והחזקים של התרבות הלאומית שלנו הוא המיליטריזם. עדיין רוב הישראלים רואים את האזור שבו הם חיים דרך כוונת הרובה. הסולידריות הישראלית מעוצבת סביב אחוות הלוחמים. תרבות המצור היא ההצדקה לקיומה של תרבות כוחנית המבוססת על הנוסטלגיה הצבאית. גדלנו על 'הסמב"ה' של יגאל מוסינזון שרוב בני דורי קראו בשקיקה וידעו לצטט, על לוחמי הסיירות ועל פעולות התגמול. אנו מקדשים אותם כגיבורי תרבות. זהו אתוס גוראי כאשר הוא מתחבר גם לגזענות וליחסים גלובליים של יחסי מערב-מזרח. אפילו המיתוסים של 'טוהר הנשק' או 'יורים ובוכים', שהם לכאורה מוסריים, מחזקים את האתוס הצבאי. הם אולי מיתוסים שמבוססים על ממד רפלקסיבי (כלומר, אנחנו יודעים שאנו כאלה אבל אין לנו ברירה), המושתת על צדקנות והתחסדות. אולם השיח הזה הולך ומתפרק מהפרות הקדושות שלו. במאי הקולנוע רנן שור אומר שבאופן מטפורי אפשר לראות זאת בדמותו המיתולוגית של הצבר הישראלי: אסי דיין. מרחק גדול עשתה החברה הישראלית מדמות הצבר-הפלמ"חניק-האשכנזי בספר 'הוא הלך בשדות' עד לדמותו של הצבר שסרה ב'מאחורי הסורגים' (אולי דמותו של אודי אדיב)."

מקום הנשים נפקד מדמות הצבר, שהיתה גברית לכל דבר. לאחרונה, יותר ויותר נשים מופיעות בתחומי תרבות שונים ורבות מהן מנפצות אידיאולוגיות. כתיבתן של ספרות רבות חפה מאידיאולוגיה.

"בוודאי. השיח הזה הוא גברי לגמרי. נשים תמיד תהיינה מספר שתיים בו. במיוחד אם הן מקבלות את האתוס הצבאי, מאמינות בו ומפנימות אותו. הדיגמה הקלאסית לכך היא נתיבה בין יהודה ב' בין הספירות'. היום ניכרת פמיניזציה אדירה של התרבות. למשל, ניתן למצוא כיום בישראל יותר ספרות מסופרים. ספרות שכותרות ספרות נשית. אין לזה אה ורע בהיסטוריה התרבותית שלנו. רוג'ית מטלון, אלונה קמחי, צרויה שלו, אורלי קסטל-בלום. השדה הספרותי הפך להיות מפתיע, בלתי-צפוי. מופיעים גם גיבורי תרבות צעירים, כמו אתגר קרת בספרות, או דנה מודן, טל ברמן, אייל קיציס, וגיא פינס בטלוויזיה, גיבורי טלוויזיה שבאים משום-מקום. יש להם מאפיינים מעצבנים חדשים, למשל, הא-פוליטיות שלהם, הסגידה לתרבות הרייטינג, דקדנטיות ופינוק, חוסר הבנה חברתית וקרתנות תל-אביבית. אבל בכל-זאת, זוהי תחילת התעצבותה של תרבות אלטרנטיבית. אינני אומר שהם חתרנים בהכרח. אין פה כוונת-מכוון. אבל זו תרבות שמתעלמת מן האופוזיציות התרבותיות הקלאסיות. לנרטיב הלאומי אין כוח וסמכות לגביהן. אבל קשה מאוד לנבא לאן זה יתפתח."

לפי תיאורך, תכנון מדיניות תרבות נשמע כמאמץ נלעג.

"תרבות לא צריך לתכנן. זוהי איוולט. צריך לאפשר לה לייצר את עצמה. הקולנוע, למשל, נמצא במצב איום. אין כמעט כסף ליצירה קולנועית אמיתית. ישנה פריחה מסוימת בקולנוע דוקומנטרי בזכות פעולתן של קרנות, כמו הקרן החדשה לקולנוע

ולטלוויזיה. כך, למשל, הסדרה הנפלאה של שוש גבאי ורון כחלילי 'ים של דמעות' שמתעדת את גלגוליה של המוזיקה המזרחית. אולם בסך הכול הקולנוע בארץ פועל בתנאים קשים. ראה את הקולנוע הדני. הקבוצה המכונה 'דוגמא '95' מצליחה לייצר קולנוע מעולה בתנאים צנועים יחסית. גם כאן אנו רואים שיש אפשרות להציג קולנוע מעולה החורג מן הפלטפורמה הלאומית. סרטים כמו 'חולה אהבה משיכון ג', שהוא סרט מופלא, ו'התברים של יאנה' - שניהם סרטים שבאים ממקום אחר. הם כבר לא כפופים לנרטיבים הגדולים. הם מביאים איתם חוויות חדשות."

אף-על-פי-כן קמה לאחרונה ועדה לתכנון מדיניות התרבות שאתה שולל אותה. "שר התרבות מתן וילנאי מינה בזמן ממשלת ברק ועדה לתכנון מדיניות התרבות של ישראל לעשורים הקרובים, שבראשה עמדה פרופ' לספרות, זוהר שביט. הדו"ח שהתפרסם לאחרונה הוא אנכרוניזם קונספטואלי. מלחמת מאסף. הרעיון להזמין דו"ח למצב תרבותי שהיה ואיננו, מצביע על חוסר הבנה מוחלט של המציאות בה אנו חיים. יתרה מזאת, הדו"ח מראה גם על חוסר הבנה לקונספט של רב-תרבותיות, למרות שהוא משלם מס שפתיים למושג. כשמדברים על רב-תרבותיות, צריך להבין שזו מהפכה מלמטה, לא דרך המדינה מלמעלה."

מה מקורה של התנועה לרב-תרבותיות?

"התנועה לרב-תרבותיות התחילה בורם הפוסט-קולוניאלי שצמח בעולם השלישי. תנועה זו הציעה קריאה חדשה של הטקסטים התרבותיים הקנוניים של המערב. המייצגים המרכזיים של זרם זה הם: אדואר סעיד, הומי באבא, טלאל אסד, פארטא צ'תרג'י. לתנועה הזו הצטרפו המאבקים החשובים בשלושים השנים האחרונות: המאבק הפמיניסטי, הגזעי, המיני, והדורי. כולם גיבשו נרטיבים אלטרנטיביים בשמן של קבוצות מדוכאות, שביקשו לכתוב מחדש את ההיסטוריוגרפיה התרבותית, וקראו לייסוד חברה רב-תרבותית תוך דגש על שוויון והכרה באחר. הרב-תרבותיות נולדה אפוא כאלטרנטיבה ליהירות של תרבות אחת. לעזרת המאבקים הללו יצאה המסורת הפוסט-מודרנית, שניסתה לנסח את העקרונות האפיסטמולוגיים של צורות ההכרה החדשות. בין הפעילים ביותר ניתן לציין את האינטלקטואלים הצרפתים, כמו מישל פוקו, ז'ק דרידה וז'אן פרנסואה ליטור. אולם רב-תרבותיות אינה בהכרח פוסט-מודרניזם. בעוד שהרב-תרבותיות שואבת מן הפוסט-מודרניזם תובנות רבות, אולם לעומתה, היא יוצאת נגד היהסיות התרבותית והיחסיות המוחלטת ונגד הליברליזם הקיצוני הרואה רק בפרט את היחידה הרלוונטית. לטוני מוריסון יש אמירה יפה על זה: 'לא רק השמרנות ולא רק הגזענות משתיקות את השחור, אלא דווקא הליברליזם מרוב אצילות-נפש. נטייה להתעלם משאלות של גזע נחשבת מחוזה ליברלית נדיבה'. אצלנו הפך הליברליזם לאידיאולוגיה פונדמנטליסטית של ממש."

יש משמעות ישראלית ייחודית לרב-תרבותיות?

"למחשבה הרב-תרבותית בישראל שלושה מקורות. האחד, הריאקציה לאידיאולוגיית כור ההיתוך, לניסיון לייצר את הישראלי החדש ההומוגני בדמותו של ארי-בן-כנען 'מ'אקסודוס'. אין ספק שלעלייתו של מנחם בגין לשלטון ולירידת קרנה של תנועת

תהליך מואץ של דה-ערביזציה; כלומר, סטנדרטיזציה תרבותית באמצעות הצבא, בית-הספר, מערכת ההתיישבות ועוד. ההתכחשות לעבר הערבי היתה ציר מרכזי בקרטוגרפיה המנטלית של הלאומיות הישראלית בכלל ושל המזרחים בפרט. דו"ח אקו"ם מראה למשל שהמוזיקה הנפלאה של יאיר דלל משודרת בחו"ל יותר מאשר בארץ. ראיתי בשנתיים האחרונות הצגות תיאטרון שונות, כמה מהן היו מזרחיות? מעט מאוד. יהודי המזרח שיתפו פעולה עם ערסול זה בשל עוצמתה השלילית של הערביות בתוך הקולקטיב היהודי-ישראלי, ובמיוחד בשל הקונפליקט הציוני-פלסטיני. ברמה הפסיכולוגית אנו מכירים את התופעה של מזרחים שחובשים כיפה כדי שלא יחשבו שהם ערבים (וזה מוכיח בצורה מטפורית, כיצד הלגיטימציה לתרבות מזרחית מתאפשרת רק דרך הדת היהודית). לפיכך צריך להסתייג מן השאלה, האם המזרחים מעוניינים בתרבות ערבית. מה גם שאם רק 10 אחוזים ענו על שאלה כזו בחיוב, ברור שהם לא כוללים 15 אחוזים נוספים של מצביעי ש"ס. הם לא בחרו באופציה המזרחית כיוון שהיא מוגדרת כערבית והם הרי מגדירים עצמם קודם כול כיהודים. הסקרים הללו הם מאוד בעייתיים. הם מוחקים את ההיסטוריה של הדיכוי ומתייחסים להוזה כנקודת האפס הרלוונטית.

כיצד קובעים את גבולות התרבות הישראלית?

"אנחנו רגילים להסתכל על תרבות כאילו היא ממוקמת באתרים ברורים. למשל, תרבות היא אֶמְנוּת, ספרות, שירה, תיאטרון, מחול. אבל תרבות היא מושג מכליל ומורכב יותר. תרבות במונחים אנתרופולוגיים ולא במונחים של המושג kultur הגרמני שמדבר על חלקים של היצירה האנושית אשר נחשבים בעיני קבוצות מסוימות כנאורים יותר. למשל, מערכת החינוך מייצרת תרבות והינה אתר תרבותי בפני עצמו. בדיון במכון ון ליר דיברתי על המורים ועל ספרי הלימוד כשומרי התומות של התרבות הלאומית. צעק לעברי אחד המתדיינים שאין זאת תרבות, אלא חינוך. וכן טען שאני מבלבל בין השניים, ולדאיה, הוא אמר, כל נושאי החינוך אינם בתחום משרד התרבות אלא בתחום משרד החינוך. שאלתי אותו: ואם ספרות היתה בתחום משרד התשתיות, האם היא היתה מפסיקה להיות תרבות? בדבריו של האיש מובלע ההיגיון של המדינה הקובעת מהם האתרים התרבותיים ומהם תכניה. מבחינתי אפילו הוויכוח על כביש חוצה ישראל - ויכוח שמתחולל לכאורה בכלים של תכנון, אדריכלות, כלכלה, איכות סביבה - הוא תרבותי. אין ספק למשל שכביש זה הוא כביש המעדיף יהודים על פני ערבים, אשכנזים על פני מזרחים, וגברים על פני נשים. הוא מבוסס על הפקעת אדמות, בעיקרן ערביות, הוא ירחיק את הפריפריה מן המרכז במקום לקרבה, ויחסם את סיכויי התעסוקה של נשים.

"תכנון אינו דבר נייטרלי אלא תוצר תרבותי. יכולים להיות מודלים רבים של תכנון. אסתטיקה היא דבר תלוי-תרבות, כמו גם היגיון כלכלי. למשל, הפרטה היא דבר תרבותי, כמו גם הדגש החוק על כלכלה מוניטרית עיוורת. המדיניות המוניטרית בישראל היא מדיניות אנטי-חברתית. היא מעדיפה, למשל, אינפלציה נמוכה על פני תעסוקה. ההעדפות הללו הן תרבותיות. צריך לזכור: החלטה על אבטלה או על עוני

העבודה, שהיוותה את הציר המרכזי בלאומיות, היו השלכות מרחיקות-לכת על השינוי. כמו גם לעובדים הזרים הרבים, ולהגירה הגדולה מאתיופיה ומברית-המועצות. המקור השני הוא יבוא השיח הזה מאירופה ומארצות-הברית. אלה הולידו את הצורך להיות ספקן ביחס להייררכיה תרבותית אחת. המקור השלישי, שהוא מדאיג, הינו כוחות השוק ותרבות הרייטינג שלו. מחד, לשוק יש כוח משחרר בעצם יכולתו להציב אלטרנטיבות, אבל מאידך, יש לשוק כוח מדכא.

מדוע, לדעתך, יועצי תרבות ומחברי דו"חות למיניהם אינם מיישמים את העקרונות של רב-תרבותיות?

"מעצם העובדה שהם מבקשים להגדס תרבות באמצעות המדינה. בדו"ח ברכה, למשל, הכותבים מזהים חמש קבוצות של 'אחרים': ערבים, עולים חדשים, דתיים לאומיים, מזרחים, וצעירים, ומציעים להתחשב בצורכי התרבות שלהם. זוהי עמדה שאיננה רב-תרבותית כיוון שהיא יוצאת מתוך הנחה שקיים מרכז ישראלי נתון שיש עליו קונסנזוס. האשכנזים בשיח, למשל, אינם נתפסים כאחר. ישנה ישראל שהיא המרכז היהודי-אשכנזי-חילוני, שמגיעה אל המיעוטים שלה. אתן לך דוגמה של עמדה רב-תרבותית. זה לא כבר נכחתי בערב שירה אתנית בתיאטרון ענבל שבמרכז סוזן דלל. השתתפו שם משוררת גרווינית, משורר ערבי, משורר עיראקי, משורר מרוקאי, ומשורר יקה. גם האחרון הוגדר בקונטקסט זה כמשורר אתני. כלומר, כולם ראו את עצמם בו-זמנית גם כישראלים וגם כמייצגים קבוצות אתניות. מחברי דו"ח ברכה לא הגיעו לרמה כזאת של רפלקסיביות. הם מתמקדים במה שמכונה תרבות גבוהה. הם עוסקים בעיקר בתיאטרון, באופרה ובבלט. מוזיקת הקסטות, שחוללה את אחד המהפכים התרבותיים הגדולים, אינה בתחום האופק שלהם. אם דו"ח זה עוסק בסקטור קטן ומסוים של האוכלוסייה, אז בסדר. אבל אם זה דו"ח שמתיימר לעסוק בכלל החברה הישראלית, הרי שהוא לקוי ואתנוצנטרי. אינני רוצה להתעלם מן הסכנות שטומנת הרב-תרבותיות. המקום שבו יש סכנה מן התהליך הזה נובע מהפרדוקס הבא: פוליטיקת הזהויות בחסות הפוסט-מודרניזם תביא לחיבור בין רלטיביזם ופונדמנטליזם, אבל עדיין לא הגענו לשם."

מחברי דו"ח התרבות טוענים כי הסקרים שנעשו מעידים על כך שרוב הציבור מעוניין בתרבות מערבית.

"זו אחת ההטעיות הגדולות של דו"ח ברכה. הסקרים 'מגהצים' את המציאות שבתוכה אנו חיים. למשל, אחת השאלות בסקר היתה 'למה היית רוצה שיהיו דומים חיי התרבות של רוב הישראלים?' כל נשאל התבקש לבחור באופציה אחת מתוך שלוש: ארצות מערב אירופה, ארצות הים התיכון, או ארצות המזרח. התוצאות היו מעניינות. בממוצע רק 10 אחוזים מן היהודים בחרו בתרבות מזרחית. אולם מי שיקרא את האותיות הקטנות של השאלה, ילמד שבתרבות מזרחית התכוונו השואלים לתרבות ערבית, ואף נתנו כדוגמה את התרבות המצרית והירדנית. נשאלת השאלה, עד כמה מייצגת התשובה את המציאות הישראלית. מה הסיכוי שמזרחים בישראל יאמרו שהם מעדיפים תרבות ערבית? צריך לזכור: המזרחים עברו בחמישים השנים האחרונות

נובעת מתרבות פוליטית. למשל בדיון על תרבות פוליטית של אבטלה ועוני, רבים מסכימים שעוני הוא דבר רע, ומציעים פתרונות למיגור העוני. חלק יקים רשות למלחמה בעוני, וחלק אחר יציע פתרונות פילנתרופיים, כמו ראש ממשלה שהציע לפתוח את המקררים ולתת אוכל לעניים. הדיון בניסיונות להילחם בעוני מתעלם מכך שהעוני אינו מכת טבע. עוני הוא החלטה של בני-אדם. המדינה מייצרת עוני דרך האופן שבו מחולק ההון, האופן שבו מתלקים את ההכנסות, האופן שבו מסדרים את "ישוב האוכלוסין".

אתה מצייר תמונה מורכבת וסבוכה, איך נראה העתיד בעיניך?

"אנו עומדים עתה בפני אתגר גדול. מצד אחד, יש לאפשר ריבוי-תרבויות וזהויות. השני, עליו אני מדבר, עדיין לא הוכיח את עצמו. הוא עוד לא הביא בהכרח לפתיחות תרבותית. מצד שני, נדרש חיבור בין הזהויות הללו לבין שאלות חברתיות-כלכליות, משום שתרבות וחברה אינן זירות נפרדות. יש לגדוע את השורשים של הגזענות העמוקה בחברה הישראלית, ולעשות למען חברה צודקת כמה שיותר מבחינה תרבותית, חברתית וכלכלית. עלינו לשאוף לחברה שאינה נשלטת על-ידי בעלי הון, או אליטות הומוגניות. זהו אתגר רב-משמעות, ועדיין לא מאוחר להתייצב מולו. זו תקוותי כאדם. אתה שואל אותי כסוציולוג מה הסיכוי שזה יקרה? קטן מאוד."

זה קצת עצוב.

"האנושות מתקדמת לאט, עקב בצד אגודל."

היסטוריה של נפח

הסופר עמוס עוז הצהיר בטקס שבו הוענק לו פרס השלום בגרמניה, כי היסטוריה אינה חומר דליק. אמירה זו באה בתגובה על מעלליהם של בריונים נאו-נאצים שם. זה נכון. לא ניתן למחוק היסטוריה על-ידי הכחשתה ואפילו לא על-ידי השלכת ספרי היסטוריה למדורה. אבל היסטוריה משוכתבת בתחלט עלולה להיות חומר מסית ואף מצית תבערה. סכסוכים בין עמים שואבים את להטם הקטלני מפרשנות משוחדת וחד-כיוונית של היסטוריה. כל צד משתדל להוכיח כי יש לו רישום מוסמך בטאבו על היסטוריה המקנה לו זכות להביס, לנשל ולהכניע את היריב. לאידיאולוגיה לאומנית נחוצה היסטוריה בלעדית משלה שתשרת אותה. בסכסוך המתמשך בין ישראל לערבים שני הצדדים נזקקים לגישה לאומנית המטפחת היסטוריה משלה. הצד האחר כמו מחוק מספר הזיכרון או מתואר בדמות מפלצתית. עם התקדמות תהליך השלום קמו, למרבה המזל, בקרבנו ובקרבם, היסטוריונים מוזן חדש, חוקרים אקדמאים המביעים ספקות לגבי היסטוריה שתומת העין. היסטוריונים אלה סופגים קיתונות של עלבונות והם